

בית המדרש
"מאור היים"
קרית ספר י"ח

מאור השבת

בטאון תורני - להלכה, הגות ומחשבה שע"י איגוד חניכי ישיבת "מאור התלמוד" קרית ספר

שנה ט' ♦ גליון 449 ♦ פרשת חוקת ♦ ג' תמוז תשע"ט

אבות פרק ה'

בס"ד

בענין קידוש במקום סעודה

ולכן פשיטא דהמקדש שאינו סועד יכול להוציא הסועדים יד"ח דהקידוש קידוש גמור הוא, ולהם מתקיים גם דין הסעודה דהם אוכלים בסמוך לו. וכן מבואר שפיר דהמקדש במקום סעודה לא יוציא אחרים יד"ח, דכיון דהוי דין בסעודה, נהי דיצאו יד"ח הקידוש אך סעודתם שיאכלו לאחמ"כ תהא בלא קידוש.

אמנם נראה להוכיח מהא תלת מידי דרבה דהכי הוה מקדש דאמר להו טעימו מידי דילמא אדאזליתו לאושפיזא מתעקרא לכו שרגא ולא מקדש לכו בבית אכילה ובקידושא דהכא לא נפקיתו דאין קידוש אלא במקום סעודה, ופירש"ם ובתוס' בפ"י הא' דחששו של רבה היה שכשיגיעו למקומם לא יאכלו כלל הסעודה [וישלימוה למחר], וא"כ מבואר דהדין דאין קידוש אלא במקום סעודה הוא אף באדם שלא יאכל כלל הסעודה, ואי נימא דדין קידוש במקום סעודה הוא מהלכות הסעודה, א"כ דין זה הוא דוקא במי שיאכל אח"כ הסעודה שיצטרך לקדש שוב, אך מי שלא יאכל כלל סעודה, יכול לקדש אף בלא סעודה, וא"כ אמאי אמר להו רבה טעימו מידי, אלא מוכח דקידוש במקום סעודה הוא מהלכות הקידוש דכל שאינו במקום סעודה אינו יוצא בו יד"ח, ועל כן אף במי שאינו סועד כלל צריך לעשות הקידוש במקום סעודה, ושפיר אמר להו רבה טעימו מידי.

ונראה דדבר זה מפורש בדברי הר"ן בסוגיין דכ' בחידושו (סוף ד"ה ועילו ל' מאניה) "ושמענין תו מעובדא דאביי ורבה, דלא תימא דכי אמרינן אין קידוש אלא במקום סעודה הני מילי דוקא כשסועד במקום אחר, אבל כשאינו סועד כלל ידי קידוש יצא, אלא כל שלא אכל לא יצא ידי קידוש כלל", וביאור כוונתו נראה כנ"ל דבלא עובדא דאביי ורבה הוה דהוי דין בהל' הסעודה וממילא כשאינו סועד, ידי קידוש מיהא יצא אף שלא במקום סעודה וזה נתחדש דהוי דין בקידוש וממילא גם בשאינו סועד לא יצא יד"ח קידוש, אלא דא"כ הדרו הנך ב' קושיות שהקשינו.

*

ועיויי' במהר"ם חלאווה כאן גבי הקידוש שמקדשים בביהכנ"ס כדי להוציא האורחים יד"ח וז"ל "ואע"ג דלא אכל המברך דאין דרך לאכול בביהכנ"ס מוציא את השומעים יד"ח, דבקידוש היום הא קי"ל אעפ"י שיצא מוציא, וה"ה אם לא יצא" ונראה כוונתו דהביא ראי' מהדין דאע"פ דיצא מוציא דאע"ג דהמקדש לא קיים מצוה בקידושו מכיון דכבר יצא יד"ח, מ"מ מוציא האחרים, וא"כ ה"נ כאן למרות דאין המקדש מקיים מצוה כיון דלא אכל, מ"מ יכול להוציא האחרים, וזש"כ וה"ה אם לא יצא, אלא דעדיין צריך ביאור דביצא מוציא, הקידוש שעושה קידוש גמור עם כל תנאיו הוא, ורק דיש חסרון דכבר יצא וממילא אינו מחויב, וע"ז אמרינן דמדין ערבות מחויב הוא, משא"כ הכא איכא חסרון בעצם הקידוש דאינו כתיקונו משום דאינו במקום סעודה, ומה יניי מה שהשומעים יסעדו.

והנה מצינו בתשו' הריב"ש (תשו' שצ"א) שדן באדם הקורא מגילה כדי להוציא אחרים בלועזית, באופן שהקורא יודע גם לשה"ק, והשומעים אינם יודעים לה"ק, דהקורא אינו יוצא יד"ח כיון דמכיר בלה"ק, האם בקריאתו זו שאינו יוצא בה יד"ח יכול להוציא הלועזית יד"ח, וכתב שם הריב"ש "ולא דמי למי שיצא שמוציא בכל הברכות, דהתם טעמא משום שכל ישראל ערבים זל"ז, וגם זה שיצא נקרא מחויב בדבר מפני חיובו של חבירו וכו' אבל הכא ליכא למימר האי טעמא שהרי מכיון שזה יודע אשורי ואינו יוצא בקריאה זו לא יוציא אחר".

בגמ' "אותם בנ"א שקידשו בביהכנ"ס אמר רב ידי יין יצאו ידי קידוש לא יצאו, ושמאל אמר אף ידי קידוש לא יצאו וכו' ואזדא שמואל לטעמיה דאמר אין קידוש אלא במקום סעודה". וברשב"ם ביאר הטעם דאין קידוש אלא במקום סעודה "דכתיב וקראת לשבת עונג במקום שאתה קורא לשבת כלומר קרייה דקידוש שם תהא עונג. א"נ סברא הוא מדאיקבע קידוש על היין כדתיניא לק' זוכרהו על היין מסתמא על היין שבשעת סעודה הוקבע דחשיב".

ומבואר דלשמואל בעינן הקידוש במקום סעודה, ובקידוש שאינו במקום סעודה אינו יוצא יד"ח. והנה מבואר בתוס' (ק: ד"ה ידי קידוש), וברשב"ם (קא. ד"ה והלכה כר"ש) דהמקדש שדעתו לאכול במקום אחר יכול להוציא את האוכלים שם דלדידהו הוי מקום סעודה, וכן משמע מהא דאחד מבני העיר היה מוציא האורחים יד"ח.

ולכא"ו צ"ב דכיון דבעינן קידוש במקום סעודה, וכשאינו במקום סעודה אין כאן קידוש כלל, וכדכתבו התוס' בעצמם דהיכא דליכא אורחים סמוך לביהכנ"ס אין לקדש והויא ברכה לבטלה, א"כ אין מוציא ע"י קידוש זה אחרים, והרי לדיד' לא הוי קידוש כלל.

וכן יש להקשות להיפך, דהדין דהיכא דהמקדש במקום סעודה הוא אינו יכול להוציא בזה את השומעים אם הם אינם טועמים, דכן מבואר בגמ' (קא.) דאמר רבה לתלמידיו טעימו מידי דילמא עד דאזליתו לאושפיזא מיעקר לכם שרגא, והרי רבה התם ה' קידושו במקום סעודתו, ואעפ"כ אמר להם טעימו מידי, ובלאו הכי לא היה מוציאם יד"ח. ויל"ע דמ"ש מדין קידוש על הכוס דמבו' בתוס' בריש פירקין דא"צ כוס לכא"ו, וסגי במה שלמקדש יש כוס וזוה מוציא השומעים יד"ח, וכמו שביאר החזו"א דדין שומע כעונה היינו שמשתתפים עמו בקידושו, וכיון דהוא עשה הקידוש על הכוס כתיקונו יוצאים הם יד"ח. וא"כ ה"נ נימא גבי דין קידוש במקום סעודה דכיון דלמקדש הוי הקידוש במקום סעודה יצאו השומעים יד"ח.

*

והנה בגדר הדין דקידוש במקום סעודה יש לחקור אי הוי דין בקידוש או דהוי דין בסעודה, והיינו האם הדין נאמר דקידוש צריך שיהיה במקום סעודה והיכא דל"ה במקום סעודה לא מתקיים דין הקידוש, או דנימא דהוי דין בהלכות הסעודה והיינו דנאמר דין דלפני הסעודה יקדש בדברים, וכמש"כ הר"ן בסוכה (ט. מדפי הר"ף) דהקידוש הוא מתחיל בסעודת שבת ומתקן אותה, וזהו הדין שנאמר לעשות הסעודה בסמיכות לקידוש כדי שיתקן הקידוש את הסעודה.

אמנם לכאורה כל נדון זה יש לדון לפי הא' ברשב"ם דדין קידוש במקום סעודה ילפינן לה מ"וקראת לשבת עונג", דבזה י"ל דבמקום קרייה דקידוש שם יהא עונג, והיינו שיקיים העונג דוקא במקום קרייה, וזהו מדין העונג אך לבי' הב' דרשב"ם דמדאיקבע קידוש על היין מסתמא על היין שבשעת סעודה איקבע דחשיב נראה פשוט דהוי דין בקידוש, דדין קידוש על היין הוא ביין שבסעודה דחשוב הוא, אך פשיטא דל"ה דין בסעודה.

ומ"מ להצד דהוי דין בסעודה א"ש משה"ק לעיל אמאי יכול מי שאינו סועד להוציא אחרים הסועדים יד"ח, דאי הוי דין בסעודה א"כ הקידוש הוי קידוש גמור גם שלא במקום סעודה, ורק דלמרות כך אם סועד במקום אחר צריך לחזור ולקדש מדין הסעודה דצריכה קידוש לפניה,

שאלה: מי ששכח לנקות ולהכשיר את עליו החסה קודם השבת, ובשבת רוצה להכשירם ע"י השרייתם במים לכמה דקות ואח"כ לשטפם תחת זרם מים, האם יש כאן איסור בורר במה שמשרם במים?

הסרת העור מעל גבי הדג, ושריית עלי חסה לצורך הכשרם

ולהוציאן מהפה משא"כ בעצמות שודאי אין הדרך להביא דג לשולחן אחר שהוציאו ממנו העצמות [ובדומה לזה מצינו שהגרש"ז בש"כ חילק לגבי להוציא כדי להפשיר ולחמם בין זמן הכנה קודם הסעודה לקודם דהיינו מה שיותר אכילה הוא יותר לא בורר וא"כ המ"ב הרי איירי בדבר שהדק להסיר].

שריית פירות במים כדי להסיר הלכלוך

כתב השו"ע [ש"ט סי' פ"ח] "אין שורין את הכרשינין, דהיינו שמציף מים עליהם בכלי כדי להסיר הפסולת, ולא שפין אותן ביד כדי להסיר הפסולת דהוה ליה כבורר". והיינו שהצפה במים הוא דרך ברירה והוה כביריה בכלי. וכן נקטו הפוסקים שכדי להסיר לכלוך אסור להשרות הפירות במים, אא"כ כדי להסיר ריסוס וכדו' שנאכלין כך ואין הפסולת ניכר כלל לא הוה חשוב מלאכה.

שטיפת פירות תחת זרם המים

נחלקו הפוסקים בדין רחיצת פירות תחת זרם המים בשבת ולמאמ"ר הנ"ל ולדעת החזו"א אין כל היתר דהוה כמוציא פסולת מתוך האוכל, ואסרו. ולמקילים בגרעונים משום שכל פסולת המחובר הוה דרך אכילה כאן הקילו [והחוששים לזה ראוי להם לטו"ף קודם שבת], וכן הורה הגריש"א להקל, ועוד יש להוסיף סברא דכיון שאוחז בפרי מתעסק באוכלא, והגרש"ז כתב דמיקרי שטיפה ולא מעשה ברירה, ועוד ראיתי סברא נאה בזה דהנה יש לדון מ"ש מרוחץ את הקוליים משריית פירות אלא שכיון שדרך המים להציף זה לא יכול לעשות בידיו חוץ מלהסירו ממש א"כ הוה ככלי שגדר כלי הוא כל מה שמייוחד שא"ל לעשות בידיו ממש.

השריית עלי חסה במים מחשש חרקים

ויש לדון בשריית עלי ירקות במים כמו שמורים ועדי הכשרות שכדי להסיר הזבובונים והחרקים יש לשרותם במי סבון כ"כ דקות ואח"כ לשוטפו תחת זרם מים, האם שרי למעבד הכי בשבת.

והנה אם יש חול בעלים וא"ל לאוכלו כך, ודאי מיקרי דניכר הפסולת וכיוון שע"י השרייה החול שוקע - זהו ודאי דרך ברירה כנ"ל, אלא אם אין חול הניכר וכל שרייתו הוא מחשש חרקים כנ"ל, לכאורה כיוון שמשרה לצורך הסרתם - אסור, וכ"ש אם רואה הזבובונים בעיניו ומתכוין להורידם, אלא באופן המצוי שאינו רואה כלל הפסולת, וכל מה שמשרה אותם מחשש שמא ימצאו אולי נכלל בכלל מה שהתיר החזו"א לרוחצם מחמת ריסוס כיון שאינו ניכר אין כאן חשיבות שלמלאכה, ויל"ע בזה,

אולם בלא"ה יש להתיר מצד אחר דמאחר שהעלים נקיים לגמרי כנ"ל כל השרייה במים [כפי מה שמורים וועדי הכשרות] הוא רק כדי להרפות האחיזה של אותם חרקים, ואח"כ בשטיפה תחת הזרם ירדו, והעיקר בהסרתם הוא הזרם והשפשוף, ואין בכונת השרייה כלל להפרידם ולבוררם מהעלים. ואף שיש לדון שכל השריית אחיזתם אף שאין מסירים מיקרי מלאכה חשובה, מ"מ יותר נראה שיש שאין מסירים בפועל ונשארים בתערובת לא הוה בורר, [ושב"ד ראיתי שהעירו על הש"כ שכתב לאסור להשרותם ששם דיבר בעלים מן השוק שחזקתם ודאי נגועים והשריה פועלת ל"כ להפרידם ולהציף התולעים], וכן שמעתי ממורי הוראה שאם הכל נקי ויש לו חשש ורוצה להשרותם כדי להרפותם כנ"ל שרי לשטוף למתירים שטיפת פירות [ואם יש חול יוכל לשטוף תחת זרם המים קודם השרייה].

הסרת עור הדג ועור העוף קודם האכילה

עור העוף אם נאכל כך לרוב העולם הוה כמין אחד ולא מיקרי פסולת והוה כקיסמים במים ושרי [ואף שאינו רוצה העור עכשיו אין ידון כפסולת דכ"ז אמרין בפסולת ודאי או בב' מינים אולם במין א' לא אמרין דאזלין בתר דעתו כמו בגדולים וקטנים שכדי לקבוע אם הוא מין א' או ב' מינים אזלין בתר רוב העולם כדמצינו בבורר קיסמים מן השתיה שרוב העולם שותים כך. אי"כ באיסטיניוס כתב הביה"ל הואיל שיש"י להחמיר וכאן לכאוף ה"ה].

ואם א"ל להגיע לבשר בלא הסרתו ג"כ לכונ"ע שרי מדין קליפה. אולם אם רוב העולם נמנעים לאכול הוה כפסולת ורק אם א"ל להגיע לבשר החזו"א יודה שמותר להסירו, אולם בעור הדג - אם אינו נאכל לרוב העולם ואפשר להגיע לדג גם בלא זה - לחזו"א לכאוף וודאי אסור, אלא לחולקים הנ"ל שלא רק בקליפה מותר יש לדון אם נדון בקליפה כיון שכך גידולה וכעת הוא מונע ממני להגיע לבשר הוה כעסק בגילוי המאכל ודרך ברירה. ושמעתי שהעיקר בזה להורות שמותר [ואל מפני שבכל הדבר יש להחמיר והיינו: שיכול להסיר הדג מהעור ולא להיפך, או שיהפך הדג ויאכלנו מצדו השני, או כשלא לאכול ממש בשעת אכילה ורוצה לתפוס הבשר לאוכלו שרי מדין דרך אכילה].

העולה לדינא

קילוף פירות - סמוך לסעודה מותר לכונ"ע, שלא בסמוך אסור [ש"ע שכ"א ומ"ב ס"ק פ"ד] **קילוף במקלף** - לרוח"פ השימוש בו אסור בכ"א [הלכות שבת בשבת, אורחות שבת], ויש מקילין בתפוחים ומלפפונים ועגבניות וגזר דלרוב העולם נאכלים כך משא"כ בשומים, בצלים, מנגו, ואבוקדו שקליפתם לא נאכלים [אגלי טל, וכן הביאו להלכה הש"כ, והרבנות אפרים ועוד].

הסרת הגרעינים - מח' המ"ב מתיר, וחזו"א אסור [ועיין שכ"א שה"צ צ"ז בדעת המ"א, ואגר"מ ד' ע"ד בורר ח'].

נחלקו הפוסקים בעיקר טעם ההיתר דקליפת פירות מדין בורר ומוזה יצא נ"מ לשריית פירות במים, ושטיפתם תחת הברז וכן לענין הוצאת הגרעינים, וכן לענין עצמות מהדגים, והביה"ל סימן ש"ט בד"ה 'מתוך אוכל' וכן בסימן שכ"א ד"ה 'לקלוף' הביא מח' גבי הסרת הפסולת קודם האכילה כשהפסולת מחובר כאגוזים בקליפתם וע"פ זה דן ללמד זכות על המקילין להסיר עצמות הדגים.

מח' האה' בטעם היתר הסרת הקליפה קודם האכילה

בספר התרומה סי' ר"ד ובסמ"ג ל"ת ס"ה, וסמ"ק סי' רפ"ב, הביאו הירושלמי פ"ז ה"ב, "הדין דשחק תומא כד מפרך ברישיא משום דש כד מברר בקלופייה משום בורר", וביארו דהיינו דוקא לאחר זמן כדי לשוחקו ולעשות ממנו מוריס אבל כדי לאכול לאלתר מותר כמו שמותר לברור פסולת מתוך אוכל, וכ"כ ר"ו נתיב י"ב ח"ה, ובבה"ל ס"ס שכ"א ד"ה לקלוף, הביא מהמאמר מרדכי שכ' דכיון שאי אפשר בענין אחר ודרך אכילתו בכך לא מיקרי פסולת מתוך אוכל שאינו אלא לאכול התוך ע"ש. ולפ"ז אין היתר אלא באי אפשר בענין אחר. וכ"כ החזו"א בס' נ"ג ועפ"ז השיג שם על היתרו של הביה"ל סי' ש"ט ס"ג לענין עצמות שאם עושה לאלתר זה בכלל היתר של הקולף לאלתר, שהרי אפשר בענין אחר להוציא האוכל מתוכם ולא העצמות מהם.

אולם הברכ"י בשיורי ברכה בענין עלי החזרת היתר הוציא המעופשים שמבחוץ לאלתר הוה כמסיר הקליפה, והמאמ"ר שם השיגו שהרי אפשר בענין אחר להוציא האוכל מתוכם שאינו מכוסה לגמרי בהני עלים. והבה"ל בר"ס ש"ט ד"ה 'מון', סתם בזה היתר כדעת הברכ"י, הרי דס"ל דאין היתר כטעם המאמ"ר, אלא דס"ל דכל שהאוכל והפסולת מחוברים ממש לעולם הוה כקולף הקליפה מתוך האוכל וכמתעסק באוכל עצמו ודינו כאוכל מתוך פסולת דלאלתר שרי, ולא דמי לב' מינין זה בצד זה, וזהו טעם ההיתר בעצמות, שגם כשמסיר העצם מהאוכל נקרא מתעסק באוכל ושרי לאלתר. ובטל אורות כתב הטעם הדיוט והאוכל מחובר בפסולת כקליפה גרעיניו ועצמות זה חשיב לעולם מתעסק באוכל אע"פ שלוקח הקליפה ממנו, ולעולם חשיב כאוכל מתוך הפסולת.

א"כ מצאנו מח' בטעם היתר קילוף מאמ"ר הוא משום שא"ל בענין אחר וכן נקט החזו"א, והברכ"י וכן למד הביה"ל בדברי היש"ש דכל שהאוכל והפסולת מחוברים כמתעסק באוכל עצמו והוה דרך ברירה.

הסרת הגרעינים

וגבי הסרת הגרעינין לכאוף תלוי במח' הנ"ל דלפי המאמ"ר והחזו"א הוה בורר פסולת מאוכל דכאן יכול להגיע לאוכל, וליש"ש וכן נקט המ"ב מותר להוציאן עכ"פ קודם האכילה וכן פסק בסימן שכ"א ס"ק פ"ד והוסיף שם שאפשר שה"ה קודם הסעודה.

ומה שנקט בדרך אפשר או משום חשש למאמ"ר יותר בהוצאת גרעינים, או משום שהכל תלוי לפי הענין שצריך להוציא קודם הסעודה [ול"כ באורחות שבת].

הסרת עצמות בעת האכילה

הביה"ל הביא המקילים בזה והביא דברי המאמ"ר לשיטתו שאוסר בזה וסיים שאין למחות ביד הנוהגים להקל, ועיקר היתרו הוא מדברי היש"ש הנ"ל דכיון דהעצמות והבשר הם בחבור אחד הוה כלו"זים ובטנים שנשתברו ועדיין הם בקליפתן דאף לענין בורר מין אחד הוא ואין שם פסולת עליו ובאיזה הענין שמתקן האוכל מתוך השומר תקון אוכל בעלמא הוא ואין שם מלאכה עליו ובלבד שיהיה לאלתר וכמו לענין קולף ואין דומה לפסולת דעלמא שהוא פסולת גמור שהוא נפרד מן האוכל משא"כ זה שהוא מחובר ביחד עם האוכל וה"נ בעניננו היבט דכוננו לאכול לאלתר אמרין דתיקון אוכל בעלמא הוא ואין שם פסולת עלייהו כיון דעדיין לא נפרדו ומחוברים ביחד, וצריך לזה ג"כ דעת הפוס' דלאלתר מותר אף פסולת מתוך אוכל. וסיים שלא נוכל למחות ביד הנוהגין להקל.

אלא שצריך להבין מ"ש גרעינים מעצמות דגים שגבי עצמות המ"ב כתב שאין למחות ורק הביאו בתור לימוד זכות ולגבי גרעינים כתב בפשיטות [שכ"א ס"ק פ"ד] להתיר וכתב שאפשר אף קודם הסעודה.

חילוק בין הסרת עצמות לבין הסרת הגרעינים

ובאורחות שבת [ח"א פ"ג הערה ק"כ] כתב ליישב שעצמות דגים הוא תערובת גמורה ולכן החמיר המ"ב בזה, ולפי דבריו גם ברחיצת פירות בתערובת גמורה אסור לרוחץ אמנם הגריש"א ועוד סברו שמותר בכ"א, ועיין לקמן עוד בזה [ועיין בהלכות שבת בשבת בורר הערה 47 להקשות ע"ז].

ואולי אפשר לומר עוד - דדווקא בגרעינין שכדי להסירם חייב להתעסק באוכל ע"כ הוה מתעסק באוכל ממש, משא"כ בעצמות שכדי להוציאן אין חייב להחזיק באוכל וכלשונו המ"ב שם שמוציאין השדרה של הדג שזהו התעסקות רק בפסולת, והוה טפי דרך ברירה, וכמו שצידד החזו"א לנער הגרעינין מהפרי תוך כדי אחיזת הפרי כיוון שמתעסק באוכלא.

ועוד היה אפשר לומר - שכל מה שהתיר המ"ב להסיר הגרעינין היינו דווקא שצריך להסירם קודם הסעודה דהרי אם מגיש פירות שלמים אין שום צורך להסירם קודם הסעודה, אלא יותר נראה שמביא פירות לשלחן בלא גרעינין, וע"כ זה הדרך להסירם או עכ"פ קודם שאוכלים ודאי שאין הדרך להכניסם לפה

כח המחשבה

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן יֵעָן לֹא הֵאֱמַנְתֶּם בִּי הַקְּדוֹשִׁים לְעֵינַי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִכְזֹן לֹא תָבִיאוּ אֶת הַקְּהָל הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם. הֲמָה מִי מְרִיבָה אֲשֶׁר רָבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת ה' וַיִּקְדָּשׁ בָּם (כ, יב-יג)

בענין חטא מי מריבה רבו הדעות, והרמב"ן (פסוק ח) הביא דברי הרמב"ם (סוף פ"ד משמנה פרקים) שביאר שהחטא היה בגלל הכעס על בני ישראל ואמר "שמעו נא המורים" (י) והקב"ה דקדק עמם על שכעסו במקום שאין ראוי בו הכעס, והרמב"ן דחה דבריו שהרי אם היה ראוי להענישם על שכעסו שלא כדין היה ראוי יותר להעניש את משה כשקצף על פקודי החיל (להלן לא, יד) בחנם, ועוד שאמירת "שמעו נא המורים" הוא תוכחה, כדרך "ממרים הייתם עם ה'" (דברים ט, כד) ועוד שאהרן לא כעס מימיו, כי בשלום ובמישור הלך מעודו.

והאבן עזרא מביא שיש שביאר שאמירת "שמעו נא המורים" הוא לשון זלזול ונענשו על שדברו בלשון זלזול על בני ישראל, ודחה דבריהם שאם כן הוא מדוע חזר משה ואמר "ממרים הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם" (דברים ט, כד).

החסיד יעב"ץ (תהילים קו) מבאר ענין חטא מי מריבה באופן מחודש, ודבריו יתבאר בהקדם ביאור ענין בן האשה השונמית (מלכים ב' ד) שנוולד לאחר הבטחת אלישע ואחרי כמה שנים מת וכשבאה אליו האשה ואמרה "הלא אמרתי לא תשלה אותי" שולח אלישע את גיחזי נערו ואומר לו "הגד מתניך וקח משענתי כדרךך ולך פי תמצא איש לא תכרענו וכי יכרעך איש לא תעננו ושמע משענתי על פני הנער... וגחזי עבר לפניהם וישם את המשענת על פני הנער ואין קול ואין קשב וישב לקראתו ויגד לו לאמר לא הקיץ הנער" (שם כט-לא), ועמדו לבאר מדוע המשענת לא החייתה את הנער כפי שאמר אלישע.

והנה בפרקי דרבי אליעזר (פרק לב) מבואר שגיחזי לגלג על דברי אלישע ולכך המשענת איבדה את כחה, וז"ל 'לקח את המשענת אשר בידו ונתן לגחזי [ואמר לו] אל תדבר בפין כל דבר מאומה, דע שאתה הולך ונותן את המשענת הזאת על פני הנער ויחיה, היה הדבר כשוחק בעיניו וכל אדם שהיה פוגע היה אומר התאמין שהמטה הזה מחיה את המת? לפיכך לא עלתה בידו, שהרי הלעג יכול לקלקל ולבטל דברים שקיימים בבריאה וכלשון הכתוב 'כִּזְ לְדַבֵּר יִקְחֵל לוֹ' (משלי יג, יג) וזו הסיבה שלמרות שתורה מגנא ומצלא לא תמיד זה פועל משום שהאדם לא מאמין בכח התורה.

ואילו בילקוט שמעוני (שמות יז רמז רסד) מבואר להיפך שגיחזי היה בטוח בדברי רבו ושיש כח במשענת להחיות מתים, וז"ל 'וכן אתה מוצא בגיחזי בשעה שאמר לו אלישע "חגור מתניך וקח משענתי בידך"... אמרו לו להיכן אתה הולך גיחזי? אמר להם להחיות את המת. אמרו לו: וכי אתה יכול להחיות את המת והלא הקב"ה ממית ומחיה שנאמר 'ה' ממית ומחיה" אמר להם אף רבי ממית ומחיה, הרי שגיחזי היה בטוח בדברי רבו ואף השווה את מוראו למורא שמים, ויש לבאר לדעה זו מדוע המשענת לא פעלה את פעולתה.

והפענח רזא מבעלי התוספות (פרשת בלק) מביא מדרש [שלא נמצא בידנו] שכשגיחזי הלך עם המטה הוא הניח אותו על כלב מת והכלב קם לתחיה, ולפי"ז המטה לא החיה את הנער משום שכבר פעל את פעולתו על הכלב.

אולם בספר חסידים (דפוס ברלין אות שלח) מבואר שהסיבה שהמטה לא פעל היה בגלל שגיחזי הסיח דעת מכוונת רבו, ולכך אלישע אמר לו שלא יענה לאיש ולא יכרך איש כדי שכוונת אלישע תמשיך ללא היסח הדעת, וכיון שלא ידבר ביתניים היו כאילו אלישע בעצמו שמו למטה על הנער, ולפי"ז המטה לא פעל משום שגיחזי הסיח דעתו בכך שדיבר עם אלו ששאלו אותו להיכן הוא הולך.

וכך נראה לבאר - אומר החסיד יעב"ץ - את ענין מי מריבה, שרבו בו הדעות אם העונש היה בגלל הכעס או משום שדיברו קשות אל בני ישראל, ונראה שהכל אמת רק לא כאשר חשבו, כי לא היה החטא הכעס ולא הדיבור אלא ההפסקה, והכעס והדיבור גרמו היסח הדעת מדבר ה' שאמר שידברו לסלע ובוזה יתן ה' כח בדיבור לפעול להוציא מים מן הסלע וכאשר כעס ואמר להם "שמעו נא המורים" הכעס והדיבור הסיחו דעתם מדבר ה' ושוב לא היה יכול הדיבור לפעול את פעולתו.

כי כיון שאמר לו השי"ת "קח את המטה... ודברתם אל הסלע לעיניכם"

לע"נ האשה החשובה מרת מלכה בת ר' יעקב אריה הלוי ע"ה

נתן מימיו" (ח) היה ראוי שלא יסיח דעתו ולא ידבר כלל על דרך "כי תמצא איש לא תברכנו" והוא [משה] ע"ה הסיח ודיבר, וכמאמר דוד המלך "ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם. פי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו" (תהילים קו, לב-לג) שכאשר הכעיסוהו וקצף עליהם וזה גרם לו וידבר בשפתיו, ונמצא שהכעס והדיבור הפסיקו בין כוונת השי"ת למעשה ולכן הוצרכו להכות את הסלע פעמים משום היסח הדעת ומשום הדיבור.

והצורך להכות פעמים הוא חילול כבוד ה' משום שזה מראה שכביכול אין כח ביד ה' להוציא להם מים לא בדבור ואף לא בהכאה רק בהכאה בכח.

הש"ך על התורה [מגורי האר"י הק"ן] (פרשת תזריע) מביא שבת היענה מטילה ביצים כדרך בעלי כנף אולם שלא כדרך שאר עופות שדוגרים על ביציהם היענה מניחה את ביציה על מקום גבוה ועומדת מול הביצה ומביטה בה בלי הפסקה והיסח הדעת ועי"ז הביצה עושה פרי ויוצאים אפרוחיה, ואם חיה עוברת בינה לביצה לא יצאו אפרוחים והיענה הורגת את אותה חיה שגרמה שמהביצה לא יצא פרי.

וזה מקור המנהג שנהגו בבתי כנסיות שבטורקיה להניח ביצת יענה בבית הכנסת להורות ולהודיע שאם חלילה יהיה היסח הדעת בשעה שעומד לפני השי"ת עלולה התפילה לא לעשות פרי ושיש למנוע כל דבר המפסיק בינו לבין קונו.

הפסקת מים

וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה מַלְאָכִים מִקֹּדֶשׁ אֶל מִלֶּךְ אַדּוּם וּגְוִי נִעְבְּרָה נָא בְּאַרְצְךָ לֹא נִעְבֵּר בְּשָׂדֶה וּבְכָרֶם וְלֹא נִשְׁתָּה מִי בְּאֶרֶץ וּגְוִי וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִסְלָה נַעֲלָה וְאִם מִימִיךָ נִשְׁתָּה אֲנִי וּמִקְנֵי וְנַתַּתִּי מִכְרָם (כ, יד-יז)

ולא נשתה מי באר. מי בורות היה צריך לוטר אלא כך אמר משה אף על פי שיש בידינו כן לאכול ובאר לשתות, לא נשתה טמנו אלא נקנה מכם אוכל ומים להנאתכם, מכאן לאכסנאי שאף על פי שיש בידו לאכול, יקנה מן החנווני כדי להנות את אושפיו (רש"י)

רש"י מבאר שמשה אמר לאדום שבני ישראל לא ישתו מבארה של מרים, ולזה התכוון באומרו "ולא נשתה מי באר", ומעתה קשה מדוע משה ממשך ואומר "ואם מימך נשתה ונתתי מכרם", הלא דבר זה כבר אמר להם בתחילת דבריו שאע"פ שיש לנו באר נקנה מכם מים?

מבאר רבי פנחס הלוי הורביץ [בעל ההפלאה] בספרו פנים יפות, בתחילה בני ישראל אמרו שהם יקנו וישלמו על מי בורות [שהם מים בכמות מוגבלת] שאם הם ישתו מהם יפסידו תושבי המקום, אבל על מי נהרות שאין אנשי המקום טורחים בעבורם, לא ישלמו, וכאשר ראו שאדום מסרבים לתת להם לעבור חזרו ואמרו, "אם מימך נשתה" היינו אפילו מי נהרות, "ונתתי מכרם".

ואפשר לבאר באופן אחר - אומר הפנים יפות - שבתחילה אמרו להם "ולא נשתה מי באר" היינו שלא ישתו מהמים של אדום ורק אם יגמרו להם המים ו"מימך נשתה", ויצטרכו לשתות ממי אדום אז "ונתתי מכרם", הם ישלמו על מה שיקחו, כלומר, בתחילה בני ישראל אמרו לאדום "לא נשתה מי באר" שלכם וממילא לא נשלם, ואח"כ כשראו שהם מסרבים לתת לעבור בגבולם אמרו להם, "במסילה נעלה ואם נשתה [משלכם] ונתתי מכרם".

אלא שיש לבאר לפירוש זה, מדוע הסתפקו בני ישראל אם יצטרכו לקנות מים מהאדומיים, למה סברו בתחילה שהם לא יצטרכו לקנות מים מאדום ובסוף חזרו ואמרו שאם ייגמרו להם המים מהבאר הם יקנו מים מאדום.

והביאור בזה, לאחר מיתת מרים פסקה זכותה והבאר לא נתן מים, ורק בזכות משה ואהרן חזרה הבאר לתת מים כמבואר במעשה מי מריבה שהם הוציאו להם מים, וכיון שנגזרה גזירה שמשה ואהרן לא יכניסו את העם לארץ, ושהם ימותו קודם כניסתם לארץ, נמצא שהבאר תפסיק לתת מים לפני שיכנסו לארץ עוד בהיותם בארץ אדום.

רק שבתחילה כשביקשו לעבור "בדרך המלך", היינו בדרך רחבה וגדולה ויכולים לעבור כל בני ישראל כאחד, גם אם ח"ו ימותו משה ואהרן בסמוך לכניסתם לארץ, לא יצטרכו לקנות מים מאדום, שהרי מיד יכנסו כולם לארץ ושם ישתו מהמים שבארץ ישראל.

אך כאשר סרכו אדום לתת להם לעבור, וחזרו בני ישראל ובקשו "במסילה נעלה", שהיא דרך צרה, וצריכים לעבור זה אחר זה, כדרך העולים במסלול צר, אז התעורר החשש שמא כאשר ימותו משה ואהרן והבאר תפסיק לתת מים, עדיין יישארו חלק מהעם בגבול אדום, והם יצטרכו לקנות מים מאדום, לכן אמרו "ואם מימך נשתה" - כשיפסיק הבאר לתת מים, ונתתי מכרם.

הליכות והלכות

הפרת עצמות מהרג - אסור, ואף בשעת האכילה גופא שאוחזה בידו המנהג להחמיר שלא להסיר הפסולת אלא מושך הדג מהעצמות או שמוציאן מהפה, ואם א"א שירגיש

האגר"מ מתייר מיד לפה [ח"ד סימן ע"ד תשובה ז'], [וכ"ז למנהג העולם להחמיר שלא להסיר העצמות קודם האכילה, אולם יש הנוהגים להקל בכ"ז בשעת אכילה ממש וסומכים על המתירים שבעת האכילה ממש אין שם בורר אלא אכילה עיין בבא"ח פרשת בשלה, ובכה"ח ובאור"צ, שהתירו להסיר גרעיני אבטיח ועצמות דגים בעת שאוחז בידו בעת האכילה ממש, ובהלכות שבת בשבת כתב שאף שנהגו להחמיר זהו עיקר הדין להקל].

הפרת העור מעל הרג והעוף - אם לא יוכל להגיע בלא הסרה לבשר לכו"ע מותר [כדן קליפה], אם רוב העולם אוכלים יחד ואינם מסירים הוי כמין אחד ואין בו ברירה [הלכות שבת בשבת עמוד תקנ"א, אא"כ לשיטת הב"ח שכל שלא הפץ הוי כפסולת], ואם אפשר להגיע להבשר והעור אינו נאכל לרוב העולם לחז"א אסור, לחולקים בגרעינים העיקר שמותו, והעולם נהגו להחמיר כשקל הדבר, ובזה אפשר להקל להוציא עם מעט אוכל [ואף שהחז"א החמיר בזה, בצירוף הקולא הג"ל אפשר להקל, שבו"י בורר עמוד צ"ח בשם הגריש"א]. או למשוך הדג מהעור.

השריית פירות במים כדי להסיר הפסולת - אסור דרך ברירה [שר"ע סי"ח]. שטיפת פירות מהפסולת תחת המים - נחלקו הפוסקים אם מותר, דשמא דמי לגרעינין שא"א לאוכלם בלא"ה, ועוד שמתעסק באוכלא הוי שפיר דרך אכילה, ועוד דרחיצתם במים הוי דרך נקיון ולא דרך ברירה [הגרש"א בש"כ פ"ג הערה נ"ב, הלכות שבת בשבת בשם הגריש"א, אולם החז"א החמיר בזה כדעת המאמר מרדכי שרק בקליפה מצינו היתר וכן הורה הגר"ש וואזנר, ובאורחות שבת יצא לחלק בין פסולת המעורבת ודבוקה ממש לבין שאינה בתערובת ממש ועיין בהלש"ב"ש שם שהקשה ע"ז].

שטיפת פירות מריסוס או לנקיון בעלמא - מותר לכו"ע [שש"כ הערה נ"ד, והלכות שבת בשבת שם].

השריית עלי חסה להכשרה מחשש תולעים - אם יש חול, או שרואה הזבובונים, או שקונה מהשוק ללא הכשר שחזקתם ודאי נגועים - וודאי אסור להשרותם במים כדי להכשירם, ויש בזה חשש דאורייתא של דרך ברירה אף לצורך הסעודה שמיסב בה מיד.

אולם באופן שהעלים נקיים ואין חזקתם נגועים אלא רוצה להכשירם מחשש להימצאותם, ואין ניכר לו שום פסולת, ומכוון שע"י השרייה ירפו אחיזתם ויוסרו בשטיפה, לכאו' יש צד להתיר להשרותם דא"ז מיקרי בורר ויש לעיין [עיין פסקי תשובות סימן ש"ט החדש עמו' תרה]. אולם מהגרמ"מ קארפ שליט"א שמעתי שאין להתיר בזה כלל שהרי כוונת בנ"א לבוררם בזה ועוד דמי יימר דאין נפרדים בשרייה זו ויש כאן חשש דאו' של דרך ברירה. ואולי מי ששכח להכשירם יכול להזות עליהם מי סבון כדי שיפרדו כ"ל ואח"כ יטפסם תחת זרם ו"לע, והעיקר לא להשרותם שיש בזה דרך בורר].

מעשה חכמים

ותמת שם מרים ותקבר שם (כ, א). הצדיק רבי עבדאללה (עובדיה) סומך זצוק"ל נספה במחלת הדבר שהשתוללה סביב בגדד. בני הקהילה בקשו לטמנו בבית הקברות העתיק שבעיר, אך המושל אסר על קבורתו משום שראה סכנה בקבורת מתי המגפה בעיר. מפני כבודו של הצדיק הרשה לקברו בסמוך לקבר יהושע הכהן הגדול שנמצא מעבר לנהר החידקל. חצר הקבר מקודשת הן ליהודים והן להבדיל - למוסלמים, וכשפנו היהודים לקבור בה את הצדיק, הופיע מוכתר הכפר בראש אנשיו, גרשם מן החצר ונעל בפניהם את דלתותיה.

בינתיים התאספו המוני יהודים שבאו ללוויית הצדיק, הם עברו כבר את הגשר הנטוי על החידקל ובאו אל קבר הכהן הגדול - ומצאו את הדלתות נעולות. היהודים רגזו וזעמו, והמוכתר אף הוא כינס את האספסוף. הרוחות התלהטו והמתיתחות בין המחנות הגיעה לשיאה - ובינתיים טיפסו מספר תלמידים זה על כתף זה, עברו את החומה הגבוהה וקפצו אל החצר פנימה, ופתחו לפני המיטה את שערי החצר, והצדיק נטמן ליד הכהן הגדול.

המוכתר לא הבלוג על מפלתו, הוא התלונן בפני מושל הארץ על היהודים שהמרו את פיו, ולא נשמעו להוראות פלוגת הצבא המקומית, הכו ערבים ולעגו להם, המושל קצף על היהודים, והורה לאסור את נכבדיהם, והתיר לפרוע בהם פרעות. היהודים שדמם הותר הצליחו להזעיק את אחיהם שבגולה בפרזי ובלונדון, ומשם נשלחו מברקי מחאה לשולטן הטורקי שעירק נמצאה תחת חסותו, השולטן הדיח את המושל המתנכל ומינה אחר במקומו, וליהודים היתה הרווחה.

אך בכך לא תם הסיפור. הערבים התמרמרו על הצלת היהודים, והמושל החדש ראה צורך לפייסם. הוא צוה להוציא את גופו הקדוש של רבי עבדאללה מקברו השנוי במחלוקת ולהעבירו לבית העלמין היהודי העתיק. היהודים הבינו למצוקתו של המושל והסכימו לעשות כן מחוסר ברירה.

בי"ג בכסלו, כשלושה חדשים לאחר פטירתו התקבצו כל יהודי בגדד ובאו לחלוק לרבם כבוד בשנית. השלטונות, שידעו כי בארמתה הלחה של בגדד אין גופה שלא תרקב לאחר שלושה חדשים, נקטו בצעדי בטיחות מתאימים. הם הביאו רופאים ואמצעי חיטוי חריפים, והמושל בא בעצמו לפקח על העברת הגופה. הגולל הוסט והגופה נחשפה, ורבי עבדאללה סומך התגלה לעיני הרופאים שלם, כאילו זה עתה נפטר. אפילו בתכריכיו לא דבק שמץ מן הברץ הסמיך שסביבו, והם היו נקיים ובוהקים. למראה הפלאי הזה ירד המושל מסוסו ופקד על כל מלווי לעשות כמוהו, "ללווייתו של איש קדוש כזה - הסביר - חייבים ללכת רגלי". והוא פסע ברגליו מן הרובע המערבי של העיר ועד לבית הקברות שבצידה השני.

דבר הפלא היה לשיחה בפי כל, ורבים מהשוטרים הערביים שהיו עדים לו התגיירו. אחד מהם התגייר עם כל משפחתו עלה לירושלים והתגורר בסמוך לשער שכם. זקני ירושלים זכו לשמוע מפיו פעמים אין ספור את הסיפור המובא כאן.

נטפי תנחומים

נשגר קמיה מורנו הגאון המופלא, מגדולי מרביצי התורה, אשר מנהיג קהילותיו בהלכה ובהנהגה, במסירות מתוך ענוות חן, ונהנים ממנו עצה ותושיה

רבי אליעזר הלוי דינר שליט"א

רב ביהכ"נ "בית יצחק" קרית ספר ולמשפחתו הכבודה

בהלקח מהם האשה החשובה והצדקנית

אשת חבר עטרת בעלה מרת רבקה ע"ה

בעל הנחמות ירפא שברונכם ולא תדעו עוד צער ובעבודת הקודש בהרבצת התורה והנהגת הקהילות בהלכה והנהגה תמצאו נוחם, ואך טוב וחסד ירדפוכם כל ימי חייכם

קהילת "מאור חיים"

תורמים לשיפוץ פנים בית המדרש ללא חסרון כיס!

עצב השבת

הרב אהרן מאיר קרביץ שליט"א אשר כיבד את ה' באורים בש"ק

לכבוד ולעילוי נשמת זקנו, היקר שבאדם הרב יהודה ב"ר ראובן זצ"ל

בזכות מצוה גדולה זו יזכה לרוות נחת מכל צאצאיו ולזכות לשפע אורה בתורה הק'

